

یعقوب جعفری

قرآن در قرآن (۱۲)

نزول قرآن

نزول قرآن در لیلۃ القدر

با آنکه ۲۷ رجب روز بعثت پیامبر ﷺ بوده
چگونه قرآن در شب قدر و در ماه رمضان نازل
شده است ؟

نزول قرآن در ماه مبارک رمضان آنهم در يك شب که همان شب قدر باشد، امر مسلمی است که قرآن در سه مورد آن را بیان کرده که دو مورد آن صریح در مطلب است و يك مورد هم به فرینه دو مورد دیگر ناظر به آن است. در يك مورد وقت نزول قرآن، ماه رمضان و در مورد دیگر شب قدر و در مورد سوم شب مبارکی معرفی شده که همان شب قدر است این موارد به ترتیب در آیات زیر آمده است :

﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ ﴾ (سوره بقره آیه ۱۸۵) ماه رمضان ماهی است که قرآن در آن نازل شده است.

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴾ (سوره قدر، آیه ۱) ما قرآن را در شب قدر نازل کردیم.

﴿ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ ﴾ (سوره دخان، آیه ۲) قسم به کتاب مبین که ما قرآن را در شبی مبارک نازل کردیم.

شب قدر که شب نزول قرآن است در قرآن شبی مبارک معرفی شده که در آن شب فرشتگان و روح برای تقدیر امور بر زمین نازل می شوند و آن شب يك شب استثنائی است و طبق

روایات بسیاری که در باره شب قدر وارد شده مقدرات و حوادثی که در طول سال اتفاق خواهد افتاد، در آن شب رقم زده می شود و آن شب، شب تعیین سرنوشت هاست.

بدون شك شب قدر بیرون از ماه رمضان نیست ولی کدام شب از رمضان شب قدر است، به درستی روشن نیست حتی ائمه معصومین (علیهم السلام) عمداً از تعیین آن خودداری کرده اند و آن را یکی از سه شب نوزدهم و بیست و یکم و بیست و سوم رمضان دانسته اند تا مردم چندین شب را به امید شب قدر مشغول عبادت شوند هر چند که در بعضی از روایات شب بیست و سوم ماه مورد عنایت خاص قرار گرفته است (۱).

اکنون باید دید که منظور از اینکه قرآن در شب قدر نازل شده چیست؟ پاسخ این سؤال برای کسانی که قائل به نزول دوگانه قرآن - دفعی و تدریجی - هستند آسان است و آنها می گویند قرآن به صورت دفعی و به یکباره در شب قدر در ماه رمضان نازل شده و نزول تدریجی آن نیز بیست و یا بیست و سه سال طول کشیده است و به طوری که پیش از این بحث کردیم اساساً این سه آیه ظهور روشنی در نزول دفعی قرآن در آن شب معهود را دارد به اضافه اینکه روایات متعددی که نمونه هائی از آن را نقل کردیم این مطلب را تأیید می کند.

بهر حال اگر برای قرآن دونوع نزول قائل شویم، در فهم این آیات مشکلی نخواهیم داشت و خواهیم گفت که مجموع قرآن یا حقیقت بسیط قرآنی و یا علوم و معارف قرآنی به یکباره در شب قدر از لوح محفوظ به آسمان چهارم یا بیت المعمور یا بیت العزه و یا قلب پیامبر نازل شده است (مطابق تعبیرات مختلفی که ذکر آن گذشت) آنگاه همین قرآن در مقام تفصیل و در قالب الفاظ به تدریج و در طول سالهای رسالت شرف نزول یافته است.

اما کسانی که نزول دفعی قرآن را قبول ندارند و معتقدند که قرآن تنها یکبار آنهم به صورت تدریجی نازل شده است، در توجیه این سه آیه مطالبی گفته اند که در زیر می آوریم (۲):

۱ - آغاز نزول قرآن در شب قدر از ماه رمضان بوده است و در توضیح این مطلب گفته اند که این سخن مانند این تعبیر است که بگوئیم فلان حکومت در فلان تاریخ تأسیس شده است که منظور آغاز تأسیس و شروع کار آن است.

این تأویل نمی تواند مورد قبول باشد زیرا ظاهر آیات سه گانه و ترکیب و سیاق سخن در آنها دلالت بر نزول قرآن به عنوان يك مجموعه و حقیقت واحد ای می کند که هدایتگر مردم است و دست کشیدن از این ظاهر، دلیل محکم و روشنی می خواهد که فائیلین این وجه چنین

دلیلی را ارائه نکرده اند دیگر اینکه این وجه با قول اهل سنت که بعثت پیامبر را در ماه رمضان می دانند، سازگار است ولی با نظر علمای شیعه که روز بیست و هفتم رجب را روز بعثت می دانند، جور در نمی آید.

بعضی از نویسندگان معاصر که این وجه را قبول کرده اند در توجیه اشکال بالا گفته اند که حساب بعثت، از حساب نزول قرآن جداست چون در طول سه سال اول بعثت پیامبر مأمور به تبلیغ نبود و پس از آنکه مأمور به تبلیغ شد، نزول قرآن به عنوان يك کتاب آسمانی شروع شد و آغاز آن در ماه رمضان بود (۳).

این نویسنده هنگامی این سخن را می گوید که خود به نزول دفعی قرآن قائل نیست و معتقد است که قرآن یکبار آنهم به صورت تدریجی نازل شده است حال می گوئیم بدون شك آیاتی از قرآن در اول بعثت نازل شده است آیا شما این آیات را از قرآن نمی دانید این سخن که قرآن از سال سوم بعثت به بعد عنوان کتاب آسمانی پیدا کرد چه معنایی دارد؟ آیا آن آیاتی که در ابتدای بعثت نازل گردید (مانند آیات سوره علق و آیاتی از سوره مدثر) عنوان کتاب آسمانی ندارد؟ واقعاً که ادعای عجیبی است!

۲ - هر سال در شب قدر آن مقدار از قرآن که در طول آن سال مورد نیاز بوده یکجا بر پیامبر نازل می شد و سپس در طول سال جبرئیل آن را به تدریج می آورد.

طبق این نظر منظور از رمضان در آیه، رمضان خاصی نیست، بلکه شامل همه ماه رمضانهای طول رسالت پیامبر است.

این وجه از وجه اولی نیز سست تر است و چیزی جز يك تأویل بی دلیل و تکلف بی جهت نیست و ظاهر آیات آن را دفع می کند بخصوص اینکه فعل های «انزل» و «انزلناه» که در آیات مورد نظر آمده است به صورت ماضی است و نمی تواند شامل رمضان ها و لیلة القدر های آینده باشد و این مطلب روشن است.

۳ - منظور از تعبیر ﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ ﴾ این است که در باره ماه رمضان و وجوب صیام آن، قرآن نازل شده که منظور آیاتی از قرآن است که مربوط به رمضان و روزه داری است گفته اند همانگونه که به مجموع کتاب آسمانی، قرآن گفته می شود، به چند آیه هم قرآن اطلاق می شود.

این وجه از دو وجه اولی هم سست تر است و تدبر در آیه بی پایگی این سخن را روشن

می سازد زیرا آیه ای که در بارهٔ رمضان نازل شده همین آیه است و محتوای آن يك جمله خبری است و خبر دادن در يك آیه از نزول همین آیه کار عبث و غیر حکیمانه ای است که کلام خداوند از آن بدور است. از این گذشته دو آیه دیگر را که نزول قرآن در شب قدر را بیان کند چه باید کرد؟
۴ - منظور این است که قسمت عمدهٔ قرآن در ماههای رمضان سالهای رسالت نازل شده است و لذا می توان از راه تغلیب نزول همهٔ قرآن را به ماه رمضان نسبت داد.

این وجه نیز در سستی و ضعف دست کمی از وجوه قبلی ندارد و جریانات تاریخی آن را رد می کند بخصوص اینکه نزول قرآن به تمام ایام و لیالی رمضان نسبت داده نشده بلکه به قرینه دو آیه دیگر (آیه سوره قدر و آیه سوره دخان) نزول قرآن فقط در يك شب از رمضان که همان شب قدر است اتفاق افتاده و پرواضح است که کسی نمی تواند ادعا کند که قسمت اعظم قرآن در نزول تدریجی خود در شب های قدر دوران رسالت نازل شده است.

این بود تأویلات مختلفی که در مورد آیات مربوط به نزول قرآن در رمضان وليلة القدر گفته شده اما به طوری که تذکر دادیم حقیقت این است که هیچ يك از این وجوه و تأویلات با ظاهر و سیاق آن آیات مناسب نیست بخصوص آیه سوره دخان که در آن صحبت از انزال کتاب مبین است که به مجموع قرآن اطلاق می شود.

باتوجه به سستی این وجوه چهارگانه و عدم تناسب آنها با ظواهر آیات یاد شده به نظر می رسد همان وجهی که در آغاز بیان کردیم مناسبتر و قوی تر است و منظور آیات این است که قرآن کریم به صورت دفعی و یکباره در ماه رمضان و در شب قدر نازل شده هر چند به صورت تدریجی و به اقتضای نیاز در طول بیست و یا بیست و سه سال فرود آمده است این معنی علاوه بر این که با ظاهر آن آیات مطابقت دارد، با روایات متعددی هم تأیید شده است که نمونه ای از آنها را پیش از این نقل کردیم.

مطلب دیگر این که این معنی مشکل دیگری را که گهگاه مطرح می شود حل می کند و آن اینکه نزول قرآن در ماه رمضان با عقیده شیعه در باره اینکه بعثت پیامبر ﷺ روز ۲۷ رجب بوده، سازگار نیست زیرا بدون شك آیاتی چند در اول بعثت نازل شده و طبق روایاتی که از طریق شیعه و سنی رسیده است، پنج آیه از سوره علق همزمان با آغاز بعثت و آیاتی از سوره مدثر با فاصله اندکی از آن نازل شده است.

با توجه به مطلبی که گفتیم پاسخ این سؤال روشن است و آن این که منظور از نزول قرآن

در رمضان نزول دفعی و یکپارچه آن است و این مانع از آن نمی شود که چند آیه در مرحله نزول تدریجی قرآن در ۲۷ رجب نازل شده باشد بنابراین می توانیم بگوئیم که قرآن در لوح محفوظ بوده و در آغاز بعثت فقط چندین آیه جهت اعلام رسالت و نبوت پیامبر و به عنوان براهت استهلال بر وی نازل گردیده و سپس در یکی از شبهای ماه رمضان اولین سال بعثت که همان لیلۃ القدر بود، مجموع قرآن یکباره بر قلب آن حضرت نازل شده (به شرحی که پیش از این گفته ایم).

البته بعضی ها این احتمال را هم مطرح کرده اند که روز بعثت پیامبر هیچگونه آیه ای بر وی نازل نشد و فقط به او اعلام رسالت شد اما این احتمال با توجه به روایات بسیاری که از طریق فریقین وارد شده و نزول پنج آیه اول سوره علق را همزمان با آغاز رسالت دانسته است احتمال بسیار بعیدی است و نمی توان آن را پذیرفت.

نکته دیگری که در اینجا یاد آور می شویم این است که تعیین روز ۲۷ رجب به عنوان روز بعثت، موضوعی است که شیعیان تقریباً در آن اتفاق نظر دارند و هر چند بیشتر علماء اهل سنت بعثت پیامبر را در ماه رمضان می دانند اما در چندین روایت که از طریق آنها وارد شده همین ۲۷ رجب روز بعثت پیامبر ﷺ ذکر شده است (۴).

پاورقیها:

- (۱) رجوع شود به: تفسیر مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۷۸۷.
- (۲) این وجوه در اکثر تفاسیر و کتب علوم قرآنی آمده است مانند: مجمع البیان، ج ۱ ص ۲۷۶ - تفسیر فخر رازی، ج ۵ ص ۸۰ - الإیتقان ج ۱، ص ۴۰ - البرهان ج ۱ ص ۲۲۸ - التمهید ج ۱ ص ۸۳.
- (۳) التمهیدی علوم القرآن، ج ۱، ص ۸۰.
- (۴) رجوع شود به: سیره حلبی - ج ۱ ص ۲۳۸ و کنترل العمال ج ۱۲ ص ۳۱۲.

